УДК 947.6 + 323.15(476)

І.А. Пушкін

ЗАКАНАДАЎЧЫЯ АСНОВЫ МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫХ АДНОСІН У РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ (1991–2010 гг.)

Даследавана і прааналізавана заканадаўчае забеспячэнне праў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, і яго рэалізацыя ў Рэспубліцы Беларусь у 1991–2010 гг. Вывучаны палітыка-прававыя асновы ўдзелу нацыянальных супольнасцей ў грамадскім і культурным жыцці Беларусі. Зроблена выснова пра наяўнасць неабходных умоў для самарэалізацыі нацыянальных супольнасцей рэспублікі. Устаноўлены асноўныя накірункі палітыкі дзяржаўнай улады ў адносінах да нацыянальных супольнасцей. Абгрунтаваны высновы аб адпаведнасці заканадаўства Рэспублікі Беларусь у сферы міжнацыянальных адносін міжнародным стандартам і правядзенні палітыкі, накіраванай на вольнае развіццё культур, традыцый усіх нацыянальных супольнасцей на прынцыпах равенства, павагі, уліку іх правоў і інтарэсаў.

Уводзіны

Сёння мы спрабуем падсумаваць вынікі дваццацігоддзя суверэнітэту Рэспублікі Беларусь. Без аналізу палітыка-прававых асноў удзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі, адносін афіцыйных уладаў да нацыянальных супольнасцей, удзелу іх у грамадска-палітычным і культурным жыцці нашай краіны, усебаковага вывучэння альтэрнатыўных шляхоў грамадскага развіцця, вызначэння ролі нацыянальных арганізацый у нашым грамадстве немагчыма выпрацаваць глыбока прадуманую, адпаведную інтарэсам краіны, дзяржаўную палітыку. Урэгуляванасць і гарманічнасць адносін дзяржавы з нацыянальнымі супольнасцямі з’яўляецца важнай прыкметай цывілізаванай, прававой краіны.

Аб’ект нашага даследавання – міжнацыянальныя адносіны ў Беларусі. Прадмет даследавання – заканадаўства Рэспублікі Беларусь і тое, як яно забяспечвала у 1991–2010 гг. правы асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей. Мэта даследавання – аналіз палітыка-прававых асноў ўдзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі, характарыстыка магчымасці самарэалізацыі і ўплыву нацыянальных супольнасцей на агульныя працэсы развіцця Беларусі. Для дасягнення акрэсленых мэтаў і задач выкарыстоўваліся заканадаўчыя акты Рэспублікі Беларусь [1–5], пастановы Ураду, указы і прамовы кіраўніка дзяржавы [6–10], матэрыялы справаздач упаўнаважанага па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь (СМ РБ), архіваў і апублікаваныя матэрыялы.

Праблемы заканадаўчага забеспячэння правоў нацыянальных супольнасцей і іх рэалізацыі, міжнацыянальных адносін і ўдасканалення заканадаўства Беларусі даследавалі А. Білык і Ю. Уральскі [11], Н. Бурая [12], Э. Іофе [13], Н. Кавалёва [14], А. Ліўшыц [15], А. Макрушыч [16], І. Пушкін [17], А. Рагімаў [18], М. Рыбакоў [19], Т. Кручкоўскі [20], З. Вінніцкі [21]. У 2004 г. быў выдадзены даведнік, у якім утрымліваліся міжнародныя і нарматыўна-прававыя дакументы Рэспублікі Беларусь аб правах асоб, якія адносяцца да нацыянальных супольнасцей [22]. Нягледзячы на з’ўленне шэрагу прац цэласнага даследавання праблемы не праведзена.

Рэспубліка Беларусь з’яўляецца ўнітарнай дзяржавай. На яе тэрыторыі пражываюць каля 9,5 млн. чалавек. Згодна перапіса насельніцтва 2009 г., 83,7% жыхароў краіны – беларусы, 8,3% – рускія, 3,1% – палякі, 1,7% – украінцы, 0,1% – яўрэі, 3,1% – іншыя. Калі параўнаць колькасць прадстаўнікоў розных нацыянальнасцей з папярэднімі перапісамі 1989, 1999 гг., то стала больш армян, азербайджанцаў, арабаў,

грузін, асецін, таджыкаў, туркмен; паменшылася колькасць амаль усіх іншых нацыянальнасцей (яўрэяў, рускіх, украінцаў, палякаў, татар, літоўцаў, латышоў, эстонцаў і інш.). У 2009 г. амаль у 4 разы павялічылася колькасць тых нацыянальнасцей, якія з'явіліся ў Беларусі у пасляваенны час і ў перыяд існавання незалежнай Рэспублікі Беларусь. Згодна апошняга перапісу, доля беларусаў перавысіла даваенны ўзровень 1939 г. У разглядаемы перыяд прадстаўнікі большасці нацыянальных супольнасцей пражывалі па ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь дысперсна, у асноўным у гарадскіх пасёлках, і займалі даволі высокія статусныя пазіцыі (за выключэннем, напрыклад, цыган) у сацыяльнай структуры, эканоміцы, палітыцы і культуры беларускага грамадства. Гэта тлумачыцца тым, што нацыянальныя групы актыўна папаўняліся яшчэ ў перыяд існавання СССР за кошт высокаадукаваных мігрантаў з іншых саюзных рэспублік.

Прававую базу Рэспублікі Беларусь у сферы нацыянальна-дзяржаўных і міжнацыянальных адносін, барацьбы з распальваннем нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці складаюць Канстытуцыя РБ; законы РБ «Аб нацыянальных меншасцях Рэспублікі Беларусь», «Аб палітычных партыях», «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь», «Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь», «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь», «Аб грамадскіх аб'яднаннях», «Аб друку і іншых СМІ»; Крымінальны кодэкс, артыкулы Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адміністратыўных правапарушэннях і іншыя законы. Заканадаўства Беларусі грунтуецца на міжнародных нарматыўных актах: «Дэкларацыя правоў асоб, якія належаць да нацыянальных ці этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей», ухваленая ААН у 1992 г.; «Канвенцыя ў абарону нацыянальных меншасцей», прынятая Саветам Еўропы ў 1995 г. У справе забеспячэння праў нацыянальных супольнасцей Беларусь заключыла міжнародныя пагадненні з Літвой, Украінай, Расіяй, Польшчай і іншымі краінамі. Адным з першых было пагадненне з Польшчай 23.06.1992 г. [20, с. 130; 21, с. 20].

У канцы XX – на пачатку XXI стст. кіраўніцтвам краіны былі вызначаны асноўныя прынцыпы рэалізацыі дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі. У 1996 г. Прэзідэнт А.Р. Лукашэнка ў сваім пасланні ўдзельнікам кангрэса дзеячоў культуры краін СНД адзначаў, што стварэнне грамадства раўнапраўных і свабодных культур павінна будавацца на ідэі іх глыбіннага ўзаемапранікнення. Беларускі народ выступае як кансалідатар культур іншых народаў [9, с. 3]. У 1999 г. у пасланні Нацыянальнаму сходу Прэзідэнт Беларусі падкрэсліў, што «у межах унутранага нацыянальна-культурнага развіцця меншасцей неабходна перадоленне настрояў некаторых грамадзян, накіраваных супраць некарэнных жыхароў краіны і бачанне беларускім народам свайго нацыянальнага развіцця ў цесным супрацоўніцтве з рускімі і ўкраінскім народамі, у цесным супрацоўніцтве з іншымі народамі» [8, с. 3]. 17.07.2001 г. была прынята Канцэпцыя нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь. У ёй прадугледжваліся меры па захаванні этнічнай, культурнай і моўнай самабытнасці грамадзян Беларусі ўсіх нацыянальнасцей. У 2006 г., падводзячы некаторыя вынікі дзяржаўнай палітыкі за пяць гадоў, А.Р. Лукашэнка адзначыў, што ў Беларусі маюцца традыцыі бесканфліктнага існавання прадстаўнікоў розных этнасаў, якія падмацоўваюцца прадуманай дзяржаўнай палітыкай, дзяржаваю створаны спрыяльныя ўмовы для захавання і развіцця духоўных традыцый усіх людзей, што жывуць у Беларусі [10, с. 56].

Канстытуцыя і заканадаўства Рэспублікі Беларусь прызнаюць нацыянальныя супольнасці састаўной часткай народа Беларусі. Пасля рэферэндума 1996 г. у Канстытуцыі тэрмін нацыянальныя меншасці быў заменены тэрмінам нацыянальныя супольнасці. У адпаведнасці з артыкулам 14 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь дзяржава рэгулюе адносіны паміж нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павагі іх правоў і інтарэсаў [1]. Артыкул 15

прадугледжвае, што дзяржава адказна за захаванне гісторыка-культурнай спадчыны, свабоднае развіццё культур усіх нацыянальных супольнасцей, якія пражываюць у дзяржаве. Артыкулы 50, 51 сведчаць, што кожны мае права захоўваць сваю нацыянальную прыналежнасць, таксама як ніхто не можа быць прымушаны да вызначэння і ўказання нацыянальнай прыналежнасці. Знявага нацыянальнай годнасці караецца згодна з заканадаўствам. Кожны мае права карыстацца роднай мовай, выбіраць мову зносін. Дзяржава гарантуе, у адпаведнасці з законам, свабоду выбару мовы выхавання і навучання.

Вясною 1992 г. у Беларусі пачаўся працэс абмеркавання і прыняцця праекта Закона «Аб свабодным развіцці нацыянальных груп у Рэспубліцы Беларусь». Гэтая важная дзяржаўная справа, не засталася па-за ўвагаю грамадскай дзейнасці нацыянальна-культурных таварыстваў. Яны актыўна імкнуліся паўплываць на працэс падрыхтоўкі і прыняцця Закона з улікам іх нацыянальных інтарэсаў, каштоўнасцей і запатрабаванняў. Ад імя каардынацыйнай рады нацыянальных аб’яднанняў Беларусі на сесіі Вярхоўнага Савета (ВС) выступіў з прамоваю А. Шабановіч. 11.11.1992 г. пастановаю ВС Закон быў уведзены ў дзеянне пад назваю «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь». У снежні 2003 г. у гэты Закон дэпутатамі Нацыянальнага сходу былі ўнесены змяненні і дапаўненні, якія набылі моц згодна Закона Рэспублікі Беларусь за № 261–3 ад 5.01.2004 г. [3, с. 25; 17, с. 65].

У прэамбуле Закона «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» сказана, што ён заснаваны на Канстытуцыі краіны, прынцыпах міжнароднага права ў вобласці правоў чалавека і нацыянальных супольнасцей і накіраваны на стварэнне ўмоў для свабоднага развіцця нацыянальных супольнасцей, а таксама на абарону іх правоў і законных інтарэсаў [3, с. 25]. У адпаведнасці з артыкулам 2 Закона «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» прыналежнасць грамадзяніна краіны да нацыянальнай супольнасці з’яўляецца справай яго асабістага свабоднага выбару, з-за ажыццяўлення якой не могуць узнікаць ніякія неспрыяльныя вынікі. Артыкул 4 дадзенага Закона не дапускае якога-небудзь прамога або ўскоснага абмежавання правоў і свабод грамадзян за іх прыналежнасць да нацыянальных супольнасцей, а таксама спробы асіміляцыі супраць іх волі. Згодна артыкула 5, ніхто не можа быць прымушаны да вызначэння і ўказання сваёй нацыянальнай прыналежнасці, а таксама да даказвання нацыянальнай прыналежнасці або адказу ад яе.

У той жа час існавала інструкцыя «Аб парадку вызначэння нацыянальнай прыналежнасці грамадзян Рэспублікі Беларусь», узгодненая з намеснікам міністра ўнутраных спраў, старшынёю Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей, у адпаведнасці з якой у пашпарце грамадзяніна рабілася адзнака аб нацыянальнасці толькі тады, калі грамадзянін гэтага жадаў. Але пасля ўказання нацыянальнай прыналежнасці, яе змяніць магчыма было толькі ў судзе, у той час, як у артыкуле 5 Закона указваецца на недапушчальнасць прымусу даказваць сваю нацыянальнасць.

Артыкул 13 вышэй названага Закона прадугледжвае, што грамадзяне Рэспублікі Беларусь, незалежна ад іх нацыянальнай прыналежнасці, карыстаюцца абаронай дзяржавы на роўных асновах. За любыя дзеянні, накіраваныя на дыскрымінацыю па нацыянальных прыкметах, стварэнне перашкод у рэалізацыі нацыянальнымі супольнасцямі сваіх правоў, распальванне міжнацыянальнай варожасці, заканадаўствам прадугледжвалася адказнасць.

У Крымінальным кодэксе, які прыняты 2.06.1999 г. і ўступіў у сілу з 1.01.2001 г., ёсць артыкул 130, які сведчыць, што наўмысныя дзеянні, накіраваныя на ўзбуджэнне расавай, нацыянальнай, рэлігійнай варожасці, на ўніжэнне нацыянальнай годнасці, наказваюцца «штрафам, альбо арыштам на тэрмін да 6 мес., альбо абмежаваннем свабоды на тэрмін да 5 год, альбо пазбаўленнем свабоды на той жа тэрмін» [5]. Але ў

гэтым артыкуле няма ніякай адказнасці за прамое або ўскоснае абмежаванне правоў ці ўсталяванне прамых або ўскосных пераваг грамадзян. Такім чынам, службовыя асобы, якія ўшчэмлівалі б правы грамадзян у залежнасці ад расавай, нацыянальнай прыналежнасці, практычна не маглі быць прыцягнуты да адказнасці. Адсюль магчымы суб'ектыўны фактар адносін чыноўніка да пэўных нацыянальнасцей, што можа ўплываць на кадравую палітыку.

У адпаведнасці з артыкулам 6 Закона «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» дзяржава гарантуе грамадзянам, якія адносяць сябе да нацыянальных супольнасцей, роўныя палітычныя, эканамічныя і сацыяльныя правы і свабоды. Прадугледжваецца роўнасць асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, без іх дзялення па прынцыпе даўнасці пражывання. Так, у адпаведнасці з артыкулам 1 Закона, пад асобамі, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, разумеюцца асобы, якія заўсёды пражываюць на тэрыторыі Беларусі, маюць яе грамадзянства і якія па сваім паходжанні, мове, культуры або традыцыях адрозніваюцца ад асноўнага насельніцтва рэспублікі.

Грамадзянства можа набыць, у адпаведнасці з артыкулам 14 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь», прынятага ВС Рэспублікі Беларусь 18.10.1991 г., толькі асоба, якая пражывала на тэрыторыі дзяржавы апошнія сем год. Адсюль асобы, якія прыехалі ў Беларусь параўнальна нядаўна і не атрымалі яе грамадзянства, не падпадалі пад дзеянне Закона «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» і не валодалі тымі правамі, якія прадугледжвала заканадаўства. Закон «Аб прававым становішчы замежных грамадзян і асоб без грамадзянства ў Рэспубліке Беларусь» быў прыняты ВС Рэспублікі Беларусь 3.06.1993 г., Закон «Аб бежанцах» у 2004 г. [17, с. 70].

З 1.02.2003 г. уступіў у дзеянне закон «Аб крымінальнай адказнасці за арганізацыю незаконнай міграцыі, а таксама за парушэнні правіл праезду і знаходжання замежных грамадзян у Рэспубліцы Беларусь», па якім прадугледжана крымінальная адказнасць за арганізацыю незаконнай міграцыі, парушэнне правіл знаходжання або транзітнага праезду замежных грамадзян праз тэрыторыі рэспублікі. Урадам прыняты пастановы, якія рэгламентуюць працоўную і прадпрымальніцкую дзейнасць замежных грамадзян і асоб без грамадзянства, якія часова пражываюць на тэрыторыі рэспублікі, а таксама парадак прыцягнення замежнай рабочай сілы. Паводле ацэнак дзяржаўных органаў і спецыялістаў, у краіне на нелегальным становішчы ў 2004 г. знаходзілася ад 150 да 200 тыс. мігрантаў, і найбольшая іх частка ў памежных абласцях – Магілёўскай, Гомельскай, Брэсцкай [18, с. 40].

Сярод правоў, асобна пералічаных артыкулам 6 Закона «Аб нацыянальных меншасцях», разгледзім некаторыя [3, с. 25–26].

Права на стварэнне грамадскіх аб'яднанняў і ўваход у дзеючыя грамадскія аб'яднанні. Яно рэалізуецца ў адпаведнасці з правіламі, устаноўленнымі для ўсіх грамадскіх аб'яднанняў, у адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь «Аб грамадскіх аб'яднаннях» [4]. У краіне дзейнічалі грамадскія арганізацыі нацыянальных супольнасцей, якія ажыццяўлялі культурна-асветніцкія, дабрачынныя і адукацыйныя праграмы пры падтрымцы рэспубліканскіх і мясцовых улад. Дзейнасць усіх нацыянальных фарміраванняў была звязана перш за ўсё з вывучэннем роднай мовы, гісторыі, культуры, мастацтва сваіх народаў, правядзеннем сустрэч, семінараў, святаў, фестываляў, выстаў, канферэнцый, наладжваннем творчых сувязей з краінамі паходжання. Ствараліся культурна-асветніцкія цэнтры, калектывы самадзейнай народнай творчасці і г.д.

Права карыстацца роднай мовай, права выбару мовы зносін, а таксама права на свабоду выбару мовы выхавання і навучання. Паводле перапіса 1999 г. 82%

насельніцтва назвала роднай мовай мову сваёй нацыянальнасці, на мове сваёй нацыянальнасці размаўлялі дома 45% насельніцтва. Згодна дадзеных перапіса 2009 г., гэтыя лічбы складалі адпаведна 60% і 30%.

Артыкул 5 Закона «Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь» устанаўлівае, што ў месцах кампактнага пражывання грамадзян пэўнай нацыянальнасці па заявах законных прадстаўнікоў дзяцей і па рашэнні мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў могуць ствараццa групы ў дашкольных установах і класы ў агульнаадукацыйных школах, у якіх навучэнне і выхаванне поўнасцю або часткова здзяйсняюцца на мове нацыянальнай супольнасці або вывучаецца мова нацыянальнай супольнасці. У адпаведнасці з артыкулам 2 Закона «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь», зацверджанага Указам Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь № 178–3 ад 13.07.1998 г., наша краіна імкнулася праяўляць дзяржаўны клопат аб свабодным развіцці і выкарыстанні ўсіх нацыянальных моў, якімі карысталася насельніцтва рэспублікі. У той жа час заканадаўства Рэспублікі Беларусь не рэгламентуе выкарыстанне моў у неафіцыйных зносінах. Грамадзянам Беларусі гарантавалася права карыстацца іх нацыянальнай мовай, на адукацыю, стварэнне СМІ і развіццё культуры на мовах народаў, прадстаўнікі якіх пражываюць у рэспубліцы, звяртацца ў дзяржаўныя органы, органы мясцовага кіравання і самакіравання, на прадпрыемствы, ва ўстановы, арганізацыі і грамадскія аб'яднанні на беларускай, рускай або іншай дапушчальнай для бакоў мове, праводзіць канферэнцыі, мерапрыемствы на нацыянальных мовах і г.д.

На базе агульнаадукацыйных школ, пазашкольных, клубных, бібліятэчных устаноў сістэм Міністэрства адукацыі і Міністэрства культуры былі створаны школы, класы, факультатывы, гурткі па навучанні на роднай мове, даследаванні гісторыі і культуры нацыянальных супольнасцей. Дзейнічалі школы з польскай і літоўскай мовамі навучання. У 176 агульнаадукацыйных школах быў уведзены этнакультурны кампанент. Было створана больш за пяцьдзесят школ выхаднога дня для прадстаўнікоў армянскай, азербайджанскай, грузінскай, грэчаскай, яўрэйскай, літоўскай, малдаўскай, польскай, нямецкай, татарскай і ўкраінскай нацыянальнасцей, у якіх навучалася каля пяці тысяч чалавек.

Меліся праблемы, якія ўзнікалі пры рэалізацыі права на крыстанне роднай мовай. Да іх можна аднесці недахоп падручнікаў, вучэбна-метадычных матэрыялаў, педагагічных кадраў. Значная частка нацыянальных супольнасцей Беларусі была акультурана ў беларускую або рускую культуру, лічыла сваёй роднай мовай беларускую або рускую мову, і ў сувязі з гэтым навучанне на мовах нацыянальных супольнасцей сутыкалася з такімі цяжкасцямі, як слабая паспяховасць, недастатковае засваенне ведаў на практычна незнаёмай мове з-за адсутнасці моўнай практыкі ў паўсядзённым жыцці.

Права на заснаванне сродкаў масавай інфармацыі, выдавецкую дзейнасць, а таксама на атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне інфармацыі на роднай мове. У Беларусі выдаваліся газеты і часопісы на рускай, польскай, украінскай мовах. У сувязі з тым, што значная частка прадстаўнікоў этнічных супольнасцей па розных абставінах не валодала сваёй нацыянальнай мовай, то нацыянальныя грамадскія аб'яднанні выдавалі СМІ на рускай і беларускай мовах («Авів», «Берега» – яўрэйскія, «Байрам», «Жизнь» – татарскія, «Как дела» – нямецкая). З-за адсутнасці сродкаў многія аб'яднанні не маглі самастойна выдаваць газету ці часопіс. У даследуемы перыяд дзяржава не прадастаўляла магчымасці нацыянальным аб'яднанням выкарыстоўваць дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі (паласу, старонку, нумар у месяц і г.д.).

Права свабодна выбіраць і быць абраным у дзяржаўныя органы Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога або ўскоснага выбарчага права пры тайным галасаванні. У адпаведнасці з Канстытуцыяй, Выбарчым кодэксам

нацыянальная прыналежнасць асобы не магла паўплываць на рэалізацыю дадзенага права, таму што ніхто не мог быць прымушаны да яе вызначэння. Падчас правядзення першых у Рэспубліцы Беларусь выбараў Прэзыдэнта краіны (1994 г.) праводзіўся збор подпісаў аб вылучэнні кандыдатам у Прэзыдэнты: Ахрэма Э. – лідара палітычнай партыі «Польскае дэмакратычнае аб'яднанне» (дзейнічала з 1993 г. да 1995 г.); М. Шэляговіча– старшыні грамадска-культурнага аб'яднання «Полісьсе» [23, арк. 26]. Аднак падзеі паказалі, што арганізацыя, якая прэтэндуе на палітычнае прадстаўніцтва і створаная па нацыянальнаму прызнаку, у Беларусі не мела шанцаў на поспех.

Права роўнага доступу да любых пасад у дзяржаўных органах Рэспублікі Беларусь. Нацыянальная прыналежнасць грамадзяніна Рэспублікі Беларусь не фіксіравалася якім-небудзь чынам ні ў якіх дакументах і ў сувязі з гэтым не магла ўплываць на рашэнне пры разглядзе дзелавых якасцей кандыдатаў на пасаду ў органах дзяржаўнай улады і кіравання Рэспублікі Беларусь. У сувязі з гэтым адсутнічала фіксіраванне нацыянальнай прыналежнасці дзяржаўных служачых і абагульняльная статыстыка па дадзеным пытанні. Хаця пэўныя звесткі па нацыянальным складзе дэпутатаў Віцебскай, Гродзенскай вобласці дазваляюць гаварыць аб іх прадстаўніцтве ў органах улады [17, с. 20].

Права на атрыманне дапамогі з боку дзяржавы ў справе развіцця нацыянальнай культуры і адукацыі і права на захаванне сваёй гісторыка-культурнай і духоўнай спадчыны, свабоднае развіццё культуры, у тым ліку прафесійнага і самадзейнага мастацтва. Дзяржаўныя структуры Беларусі імкнуліся да забеспячэння неабходных умоў для захавання і развіцця культур усіх нацыянальнасцей. Пры гэтым улічваліся аб'ектыўныя асаблівасці фарміравання канкрэтных нацыянальных супольнасцей на тэрыторыі дзяржавы, ступені захавання іх прадстаўнікамі нацыянальнай культуры і мовы, запытаў і рэальных патрабаванняў прадстаўнікоў нацыянальнай групы. У нашай краіне мелася «Праграма мер па рэгуляванні этнаканфесійнай сітуацыі ў Рэспубліцы Беларусь».

У адпаведнасці з Законам «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь» (18.05.2004 г. была прынята новая рэдакцыя Закона), мэтай дзяржавы абвяшчалася адраджэнне і развіццё беларускай нацыянальнай культуры і культур нацыянальных супольнасцей Беларусі як часткі агульнасусветнай культуры. Артыкулам 10 Закона асобам любой нацыянальнасці і этнічнай групы, якія пражывалі на тэрыторыі краіны, гарантавалася права на развіццё сваёй культуры і мовы, на стварэнне нацыянальных школ, прадпрыемстваў, устаноў культуры (тэатраў, музеяў, выдавецтваў і г.д.), аб'яднанняў, асацыяцый, культурна-асветніцкіх таварыстваў, культурных цэнтраў.

У адпаведнасці з артыкулам 8 Закона «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь», дзяржава садзейнічала стварэнню ўмоў для развіцця адукацыі і культур нацыянальных супольнасцей, шляхам выдзялення з рэспубліканскага і мясцовага бюджэтаў неабходных для гэтага грашовых сродкаў. Яны выдаткоўваліся без выдзялення іх з агульных расходаў на адукацыю ў Рэспубліцы Беларусь. З мясцовых бюджэтаў фінансавалася развіццё прафесійнага і самадзейнага мастацтва, даціравалася дзейнасць устаноў культуры, створаных нацыянальнымі культурнымі аб'яднаннямі. Напрацаваны за апошнія гады вопыт па дзяржаўнай падтрымцы нацыянальна-культурных фарміраванняў акумуляваўся ў фестывалях нацыянальных культур. Былі створаны мінімальна неабходныя ўмовы для захавання і развіцця культуры нацыянальных супольнасцей, дзейнасці іх арганізацый, устаноў культуры і адукацыі. Артыкул 10 прадугледжваў падрыхтоўку спецыялістаў для забеспячэння інтарэсаў нацменшасцей у галіне адукацыі і культуры установамі адукацыі Рэспублікі Беларусь. У адпаведнасці з артыкулам 11, помнікі гісторыі і культуры нацыянальных

супольнасцей, якія знаходзіліся на тэрыторыі краіны, з'яўляліся часткай культуры Рэспублікі Беларусь і ахоўваліся дзяржавай.

Захаванню гісторыка-культурнай спадчыны нацыянальных супольнасцей садзейнічалі шэраг заканадаўчых актаў і пастаноў. Сярод іх найбольш важныя: пастанова Урада Рэспублікі Беларусь № 579 ад 6.05.2002 г. «Аб пытаннях захавання гісторыка-культурнай спадчыны» [6], Указ Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь № 527 ад 18.10.2007 г. «Аб некаторых пытаннях аховы гісторыка-культурнай спадчыны» [7]. 9.01.2006 г. з'явілася новая рэдакцыя Закона «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь» [2]. Згодна артыкула 4, грамадскія аб'яднанні маглі аказваць дзяржаўным органам садзейнічанне ў рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі ў сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны.

Права на ўстанаўленне культурных сувязей з суайчыннікамі за межамі Рэспублікі Беларусь. Гэта права ў практыцы дзейнасці нацыянальных культурных аб'яднанняў і дзяржаўных органаў Беларусі з-за адсутнасці спецыяльнай рэгламентацыі разглядалася даволі шырока. Сувязі з суайчыннікамі за мяжой здзяйсняліся нацыянальнымі культурнымі аб'яднаннямі ў адпаведнасці з артыкулам 30 Закона «Аб грамадскіх аб'яднаннях» [4], дзе замацавана, што грамадскія аб'яднанні маглі ўступаць у міжнародныя грамадскія аб'яднанні, удзельнічаць у стварэнні міжнародных саюзаў грамадскіх аб'яднанняў, падтрымліваць прамыя міжнародныя кантакты і сувязі, заключаць адпаведныя дамовы і пагадненні, прадпрымаць іншыя захады, якія не супярэчылі заканадаўству Рэспублікі Беларусь і яе міжнародным абавязкам.

Права вызнаваць любую рэлігію ці не вызнаваць ніякай, удзельнічаць у выкананні рэлігійных культаў, рытуалаў, абрадаў на роднай мове. Гэтае права рэгулявалася Законам РБ «Аб свабодзе веравызнання і рэлігійных арганізацыях», які быў прыняты ў снежні 1992 г. [24, с. 17]. У рыма-каталіцкіх касцёлах вяліся набажэнствы на польскай і беларускай мовах.

Артыкул 12 Закона «Аб нацыянальных меншасцях у РБ» забараняе стварэнне і дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацменшасцей, калі гэта супярэчыць заканадаўству Рэспублікі Беларусь аб грамадскіх аб'яднаннях, альбо калі грамадскія аб'яднанні нацменшасцей арганізацыйна злучаны ці з'яўляюцца часткай палітычнай арганізацыі замежнай дзяржавы. Артыкул 3 Закона прадугледжвае, што грамадзяне, якія адносяць сябе да нацыянальных меншасцей, павінны выконваць Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь і іншыя заканадаўчыя акты рэспублікі, садзейнічаць захаванню суверэнітэта і тэрытарыяльнай цэласнасці дзяржавы, паважаць традыцыі грамадзян усіх нацыянальнасцей, якія пражываюць на яе тэрыторыі, іх мову і культуру.

Аналіз заканадаўства РБ 1991–2010 гг. дазваляе гаварыць аб яго пэўнай недапрацаванасці. Адной з галоўных праблем з'яўлялася недакладнасць тэрміналогіі. Так, артыкулам 14 Канстытуцыі замацаваны тэрмін «нацыянальныя супольнасці». Але ў нарматыўных актах, якія з'явіліся пазней, выкарыстоўваўся тэрмін «нацыянальныя меншасці»: Закон «Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь» 2003 г., Закон «Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон Рэспублікі Беларусь «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» 1998 г. [3, с. 25–26; 13, с. 58–62]. На міжнародным узроўні таксама замацаваны тэрмін «нацыянальныя меншасці». Неабходна вызначыцца на адным тэрміне і выкарыстоўваць яго ва ўсёй заканадаўчай базе краіны.

Недахопам тэкстаў законаў з'яўлялася наяўнасць у артыкулах слоў «або», агаворак «могуць ствараецца», «па рашэнні выканаўчых і распарадчых органаў». Яны парушалі прынцып артыкула 22 Канстытуцыі аб роўнасці правоў і законных інтарэсаў.

У 2003 г. пад эгідай ГА «Цэнтр па правах чалавека» ў Мінску праходзіла Міжнародная канферэнцыя на тэму «Міжнародна-прававая абарона нацыянальных супольнасцей». Удзельнічалі ў ёй прадстаўнікі органаў судовай і выканаўчай улады

Беларусі, вучоныя, юрысты, прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей, эксперты з Велікабрытаніі, Польшчы, Расіі, ЗША. Быў прыняты выніковы дакумент. У ім, у прыватнасці, адзначалася «ў цэлым станоўчая сітуацыя з забеспячэннем праў нацменшасцей на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь». Сярод іншага ў рэзалюцыі прагучалі прапановы пра «ўнясенне ў айчыннае заканадаўства паняцця «нацыянальныя меншасці», ўвядзенне закона аб рэстытуцыі, ўнясенне змен у выбарчае заканадаўства для забеспячэння адпаведнага прадстаўніцтва нацыянальных меншасцей у органах улады» [17, с. 52].

Напрыканцы варта адзначыць, што заканадаўства Рэспублікі Беларусь давала магчымасць грамадзянам, якія адносілі сябе да нацыянальных супольнасцей, удзельнічаць у працэсе прыняцця рашэнняў па праблемах, якія закраналі іх правы і інтарэсы, наступнымі шляхамі:

1) удзельнічаць у палітычным працэсе (артыкулы 37, 38 Канстытуцыі РБ);

2) ствараць і ўдзельнічаць у грамадскіх аб'яднанняў нацыянальна-культурнай накіраванасці (артыкул 36 Канстытуцыі РБ);

3) звяртацца ў органы дзяржаўнай і мясцовай улады па актуальных праблемах (артыкул 40 Канстытуцыі РБ), прычым прадугледжана асабістая адказнасць чыноўнікаў за ігнараванне зваротаў грамадзян.

Заключэнне

Такім чынам можна сцвярджаць, што беларуская Канстытуцыя і заканадаўства Рэспублікі Беларусь у сферы міжнацыянальных адносін забяспечвалі досыць камфортныя ўмовы для развіцця нацыянальных супольнасцей краіны. Гэта дазваляла праводзіць у жыццё прынцыпы нацыянальнай палітыкі, накіраванай на свабоднае развіццё культур, моў, традыцый усіх нацыянальных супольнасцей на аснове роўнасці, павагі і ўліку іх правоў і інтарэсаў.

Заканадаўства Рэспублікі Беларусь у сферы гарантый правоў асоб, якія належылі да нацыянальных супольнасцей, па заключэнні аўтарытэтных замежных экспертаў, адпавядала міжнародным стандартам.

Палітыка дзяржаўнай улады ў адносінах да грамадскага і культурнага развіцця нацыянальных супольнасцей Беларусі ў даследуемы перыяд насіла характар пратэкцыянізму і праводзілася ў цэлым выверанымі, прадуманымі крокамі пры наяўнасці пэўных недахопаў, якія можна выправіць. У дзеяннях уладаў прасочвалася тэндэнцыя да комплекснага вырашэння існуючых праблем нацыянальных супольнасцей. З пачатку XXI ст. заўважаецца імкненне да кантролю і рэгулявання грамадскай дзейнасцю, пераважае падтрымка інтэрнацыянальнага і выкарыстоўванне праграмных метадаў працы.

Характарызуючы сітуацыю, звязаную з міжнацыянальнымі адносінамі ў Рэспубліцы Беларусь, неабходна адзначыць яе стабільнасць і ўнікальнасць, што выражалася ў адсутнасці антаганістычных сутычак і канфліктаў на этнічнай, расавай, лінгвістычнай ці канфесіянальнай аснове. Такое становішча тлумачыцца менталітэтам беларускага народа, гістарычнымі традыцыямі мірнага міжэтнічнага супрацоўніцтва, даўнімі і трывалымі сувязямі паміж этнічнымі групамі, якія пражывалі на тэрыторыі Беларусі, у пэўнай ступені адносна невялікай колькасцю прадстаўнікоў неславянскага насельніцтва, а таксама нормамі заканадаўства ў сферы міжнацыянальных адносін.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями,

принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). – Минск : Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2008. – 64 с.

2. Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь: Закон Рэсп. Беларусь, 9.01.2006 г., № 98–3 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь (НРПА). – 2006. – № 9. – 2/1195.

3. О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь «О национальных меньшинствах в Республике Беларусь»: Закон Рэсп. Беларусь, 5.01.2004 г., № 261-3 // НРПА. – 2004. – № 4. – С. 25–26.

4. Об общественных объединениях: Закон Республики Беларусь, 4 окт. 1994 г., № 3254 – XII: текст по сост. на 23 сент. 2004 г. – Минск : Дикта, 2004. – 16 с.

5. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Амалфея, 2004. – 320 с.

6. О вопросах сохранения историко-культурного наследия: постановление Совета Министров Республики Беларусь, 6 мая 2002 г., № 579 // НРПА. – 2002. – № 55. – 5/10410.

7. Аб некаторых пытаннях аховы гісторыка-культурнай спадчыны: Указ Президента Республики Беларусь, 18 окт. 2007 г., № 527 // НРПА. – 2007. – № 252. – 1/9038.

8. Лукашенко, А.Г. Послание Президента Национальному собранию. Речь от 7 апреля 1999 г. / А.Г. Лукашенко // Советская Белоруссия. – 1999. – 8 апр. – С. 1–3.

9. Лукашенко, А.Г. Послание Президента А.Г. Лукашенко участникам I Конгресса деятелей культуры стран СНГ / А.Г. Лукашенко // Рэспубліка. – 1996. – 31 мая. – С. 3.

10. Государство для народа : Доклад Президента Республики Беларусь А.Г. Лукашенко // Государство для народа: документы и материалы Третьего Всебелорусского собрания, 2–3 марта 2006 года, Минск ; редкол.: А.Н. Рубинов [и др.]. – Минск : Беларусь, 2006. – С. 9–74.

11. Билык, А.Н. Законодательное обеспечение прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, и его реализация в Республике Беларусь / А.Н. Билык, Ю.М. Уральский // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы навук. канф., Мінск, 6–7 снежня 2001 г. / У.І. Навіцкі, М.С. Сташкевіч. – Мінск : «Дэполіс», 2001. – С. 310–318.

12. Бурая, Н.В. Уплыў дзяржаўнай палітыкі на развіццё нацыянальных і канфесіянальных адносін у Беларусі (1992–2004 гг.) / Н.В. Бурая // Весці БДПУ. Сер. 2. – 2007. – № 1. – С. 46–49.

13. Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г. Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 58–62.

14. Ковалёва, Н.В. Процесс социокультурного развития национальных меньшинств в Республике Беларусь / Н.В. Ковалёва // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обшестве : сб. материалов междунар. науч. конф., Гродно, 9–10 дек. 2000 г. : Гродн. гос. ун-т; редкол.: М.А. Можейко [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2000. – С. 67–69.

15. Лившиц, А. Развитие белорусского законодательства против антисемитизма, расовой и национальной вражды или дискриминации / А. Лившиц // Беларусь у XX ст. Вып.1. – Мінск : «Водолей», 2002. – С. 110–114.

16. Макрушич, Е.Н. Этнокультурная политика в отношении национальных меньшинств в Республике Беларусь (1995–1998 гг.) / Е.Н. Макрушич // Весн. Гродз. дзярж. ун-та імя Я. Купалы. Сер. 1. – 2008. – № 1. – С. 49–55.

17. Пушкін, І.А. Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990–2005 гг.) : манаграфія / І.А. Пушкін. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2007. – 206 с.

18. Рагімаў, А. Міграцыя народаў Каўказа ў Рэспубліку Беларусь у 1980–1990-я гады / А. Рагімаў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 11. – С. 33–40.

19. Рыбаков, М.Л. О межнациональных отношениях и государственной политике в Республике Беларусь / М.Л. Рыбаков // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе : сб. науч. ст. / ГрГУ им Я. Купалы; редкол. : М.А. Можейко [отв. ред.]. – Гродно : ГрГУ, 2010. – С. 19–22.

20. Kruczkowski, T. Polacy jako mniejszośc narodowa na Białorusi – warunki egzystencji i perspektywy / T. Kruczkowski // Проблемы национального сознания польского населения на Беларуси : материалы Междунар. науч. конф., Гродно, 7–9 нояб. 2003 г. / Обществ. объединение «Союз поляков на Беларуси». – Барановичи, 2004. – С. 115–138.

21. Winnicki, Z. Status publiczno-prawny polskej mniejszości narodowej w Respublice Białoruś / Z. Winnicki // Проблемы национального сознания польского населения на Беларуси : материалы Междунар. науч. конф., Гродно, 7–9 нояб. 2003 г. / Обществ. объединение «Союз поляков на Беларуси». – Барановичи, 2004. – С. 7–33.

22. Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь : даведнік / Склад. Н.В. Ходар. – Мінск : «Энцыклапедыкс», 2004. – 272 с.

23. Вынікі збору подпісаў за вылучэнне кандыдатаў у Прэзыдэнты Рэспублікі Беларусь // Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. – Фонд 7. – Воп. 5. – Спр. 4248.

24. Барыс, С. Адраджэнне рэлігійнага жыцця ў Беларусі ў 1988–2003 гг. / С. Барыс // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 5. – С. 16–27.

***Pushkin I.A.* The Legal Basis of Relations between Nationalities in the Republic of Belarus (1991–2010)**

The legal rights of persons belonging to national communities, and its implementation in the Republic of Belarus in the 1991–2010 years are studied and analyzed in the article. We study the political and legal basis for the participation of ethnic communities in social and cultural life of Belarus. It is concluded that the necessary conditions for self-ethnic communities exist in the republic. The basic policies of state power in the relation to the national community are revealed. The findings of compliance with the legislation of the Republic of Belarus in the sphere of international relations to international standards and implementation of policies aimed at the free development of the cultures and traditions of all ethnic communities on the principles of equality, respect and regard for their rights and interests are substantiated.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 11.02.2012